

Kirkebygninger, kosmoserfaring og klimabevidsthed

Line Marschner, mag.art. i kunsthistorie og ph.d. i teologi

Trækplastret i kunstmuseet Louisianas vinterprogram 2018/19 var den stort anlagte udstilling *Månen – fra den indre verden til det ydre rum*. I anledning af 50-året for den første månelanding satte udstillingen spot på menneskets optagethed af Månen og det kosmos, der omgiver os, udtrykt gennem kunsten. Akkompagneret af Beethovens *Måneskinssonaten* kunne de mange besøgende dykke ned i så forskellige værker som Galileis optegnelser og akvareller af Månens overflade, romantiske malerier af månebeskinnede ruiner, langsomt eksponerede fotografier af månelys over landskabet, optagelser af fjerne galakser og en af måneastronauternes handske, endnu dækket af det glitrende støv fra Månen.

Udstillingen adresserede også de aktuelle klimaforandringer. Vi lever i det, forskere kalder den *antropocæne* tidsalder, konstaterede en formidlingsplanche. Tidsalderen, hvor menneskets forurening er direkte aflæselig i Jordens øverste jordlag, og hvor menneskeskabte påvirkninger af kloden kommer til udtryk på planetært niveau på linje med erosioner og pladetektonik. "Mennesket er blevet en aktør, hvis handlinger kan aflæses i geologiens dybe tid – og kunstens forsøg på at bringe os i kontakt med kosmos får fornyet aktualitet".

Kunst og klimabevidsthed?

Louisiana antyder kunstens vitale betydning i en sammenhæng, hvor vi som menneskehed skal håndtere klimaforandringernes enorme og komplekse udfordringer. Men hvori består kunstens fornyede aktualitet nærmere bestemt i denne sammenhæng? Hvilken rolle

an den spille? Det er emnet for denne artikel, hvor jeg med afsæt i et arkitekturværk – Nørrelandskirken i Holstebro, tegnet af arkitektparret Exner i 1969 – fremhæver arkitekturens evne til at lade os fornemme og reflektere over de store og ufattelige sammenhænge, menneskelivet indgår i. Nørrelandskirken lægger nemlig aktivt til rette for en type erfaringer, jeg her vil betegne *kosmoserfaringer*. Arkitektur er ikke kun noget funktionelt; den er også kunst, og som kunst kan den aktivere vor følsomhed. Den kan styrke vore følelser for noget og vække engagement. Følsomhed har vi brug for, når vi skal forholde os til – og løse – problemer af en så kompleks og udfordrende art som de aktuelle klimaforandringer.

”Arkitektur er ikke kun noget funktionelt; den er også kunst, og som kunst kan den aktivere vor følsomhed.”

Åbenhed for verden

Kunsten *kan* noget. Den kan hjælpe os til erkendelse af forhold i livet, som vi ikke nødvendigvis kan få greb om rationelt. Dette er en almen erfaring, og derfor har filosofien og teologien også været optaget af den i årtusinder. Det er denne linje i tænkningen, æstetikken koblete sig på, da den i 1700-tallet blev grundlagt som filosofisk disciplin. Filosofisk æstetik er ikke en filosofi om kunst eller kunstværker. Den handler derimod om en bestemt erkendeevne, vi besidder: Den

sensitive erkendeevne, med hvilken vi tilegner os forståelse af verden ad mere følende og fornemmende vej (Jørgensen, 23). Æstetikken pointerer, at vi ikke bare tænker og forstår *rationelt*, men også *sensitivt*, dvs. ved hjælp af følelser, fornemmelser, anelser, forestillingsevne mv.

”Æstetikken tillægger kunsten betydning, fordi den i særlig grad kan aktivere og udvikle den sensitive erkendeevne.”

Sensitiviteten er en 'logik' i os på linje med den rationelle. Rationelt forstår vi, hvad noget er, og hvordan det kausalt kan være forbundet med andet. Det er derimod sensitiviteten, der er virksom i os, når vi former og forstår betydningsammenhænge; når vi erfarer, hvad noget betyder for os. Æstetikken tillægger kunsten betydning, fordi den i særlig grad kan aktivere og udvikle den sensitive erkendeevne. Kunsten kan nemlig ikke forstås uden, og den 'tvinger' os derfor til at tage vore følende, fornemmende og betydningsdannende erkendekræfter i brug.

Til at forstå, hvordan kunsten 'virker', og hvordan den kan åbne vor følsomhed, kan fænomenet atmosfære udgøre en nøgle. Hvad er atmosfære? Det på én gang velkendte og flygtige fænomen atmosfære opstår ifølge filosofen Gernot Böhme i mødeflader mellem vore fysiske omgivelser og vor følelsesmæssige modtagelighed (1998, 113f.). Solnedgangens særlige atmosfære formes, idet indtrykket af solens røde farvetoner, særlige lys og bevægelse mod horisonten sætter os i en bestemt følelsesmæssig tilstand – typisk en tilstand af stilhed, tankefuldhed, måske let melankoli. Atmosfærer afdækker dermed noget væsentligt om os, nemlig vor åbenhed for verden. Ansporet af bl.a. naturvidenskaben har vi i den vestlige verden gradvis lært at betragte os selv på en genstandsgørende måde – som 'kropsting', adskilt fra andre og fra naturen omkring os (2013, 31). Det sløver vor reelle erfaring af at være en uløselig del af den omgivende verden. Kontinuerligt gennemstrømmes vi af naturen, når vi trækker vejret, drikker og spiser. Også vor sindstilstand – følelser og tanker – formes og udvikles uophørligt i en udveksling med omverdenen. Denne skævvredne selvforståelse kobler Böhme med vor tids miljøproblemer: ”Det moderne menneskes relation til naturen kan først ændres, når det erfarer sig selv som natur” (2017, 115). Det er godt for os at udsætte os for kraftfulde atmosfærer, påpeger han.

Nørrelandskirken ved Holstebro, tegnet af arkitektparret Inger og Johannes Exner.
Foto: Line Marschner.

De minder os om vor fundamentale åbenhed for og samhørighed med verden.

Fordi atmosfærer er delvis formet af trækk ved vore omgivelser, kan de skabes aktivt. At skabe atmosfærer, der fremmer bestemte sindstilstande og tankemuligheder, er netop en af kunstens kerneydelser. De fleste har erfaret, hvordan f.eks. musik kan flyde ind i én og vække bestemte følelsesmæssige tilstande. Noget musik kan vække følelser af styrke og handlekraft, mens anden musik kan stimulere fællesskabsfølelse eller forløse tunge følelser. Arkitektur fungerer på tilsvarende måder. Variationer i rumlig skala, materialebrug og lys skaber rum, der fremmer vidt forskellige atmosfærer. Kirkearkitektur er i den sammenhæng en særlig genre. Med et vokabularium af sakralarkitektoniske grundformer, udviklet og raffineret gennem årtusinder, er kirkebygninger designet til at aktivere vor følsomhed, hjælpe os til at fornemme et 'mere' og erfare os selv i relation til 'noget større'. De er designet til at vække kosmoserfaringer.

Vandkunstinstallation i Nørrelandskirken
klosterhave. Foto: Line Marschner.

Nørrelandskirken som værk

Nørrelandskirken ligger ved en stor indfaldsvej til Holstebro. Foruden af parceller er kirken omgivet af en benzintank, en bodega og den Rema 1000, som den deler parkeringsplads med. Umiddelbart kan der forekomme at være langt til kosmoserfaring her. Så meget desto lettere er det imidlertid at se, hvordan arkitektur kan løfte vore tanker ud over det mest konkrete og dagligdags.

Exnerparret har nøje bearbejdet overgangen mellem de uspændende omgivelser og kirkebygningen. Med sine store teglstensmure lukker kirkebygningen sig gådefuldt om sig selv. Facaden antyder blot det enorme kubiske kirkerum, man skal ind og opleve. Nørrelandskirken vækker nysgerrighed, måske undren. Ved indgangspartiet skifter stemningen imidlertid. Formklippede hække og naturstensbelægning under fødderne vækker fornemmelser af varme og nærhed. En smuk, lav pagodelignende indgang sluser den besøgende ind i kirkens foyer. Stemningen skifter igen. Med et lavt loft og en sofagrube, hvor man kan slå sig ned, låner foyeren træk af dagligstuearkitekturen. Den virker hjemlig, tæt og omfavnende.

Fra foyeren ser man gennem en stor glasvæg ud i en smukt anlagt klosterhave. Forrest er den udlagt som en japansk zenhave med en cirkel af store marksten i perlegrus. En af stenene er tillige en komponent i havens vandkunst. Gennem et skulpturelt nedløbsrør ledes regnvandet ned langs kirkebygningens høje ydermur. Vandet opsamles i en række kar i aftrappende højde, inden det falder ned på en af stenene. Regnvandet har med tiden dannet en fordybning i stenen. Den funktionelle foranstaltning at lede regnvandet væk fra taget bliver i Nørrelandskirken til en lille 'kosmisk begivenhed', der fører opmærksomheden op mod det store himmelrum over klosterhaven og kirken. I foyeren inviteres den besøgende på denne måde til at betragte bevægelser i atmosfæren, som vi sjældent tænker nærmere over.

Exner-parret har skabt en række stemnings-skift på vej ind i kirkebygningen: fra det lukkede og gådefulde over det nære og varmt hjemlige til et løft mod himmelrummet. De skiftende atmosfærer tjener et bestemt formål. Ifølge Johannes Exner bevirker de nemlig en "omstilling" i os (Marschner, 34).

Afstanden mellem Rema 1000 og parkeringspladsen og kirkens foyer er fysisk kort, men *stemningsmæssigt* er foyeren på stor afstand af verden udenfor. Arkitekturen 'smitter' – den stemmer os anderledes. Med sine anderledes stemninger hjælper den os til at bryde den spredte bevidsthedstilstand, vi vanligtvis færdes i, til fordel for en mere nærværende, åben og fornemmende opmærksomhedsform. Den vækker vor sensitivitet.

At den besøgendes sensitivitet mobiliseres er vigtigt i en kirkelig sammenhæng. Den sætter os nemlig i stand til ikke alene at høre efter, men også skabe mening og dybde i gudstjenestens ritualer og ord og sætte det hørte i relation til vore egne liv. Rationel forståelse når ikke langt i en gudstjeneste, men det gør følelser, fornemmelser, forestillings-evne – altså den sensitive erkendeevne. Som

Kirkerummet med lysindfaldet fra kubens vindue. Foto: Line Marschner.

sådan tjener arkitekturen kirkelivet funktionelt. Også uden for gudstjenestetid kan man med fordel 'udsætte sig' for kirkebygningens evne til at fremme bestemte erkendekræfter i sindet og løfte vore tanker ud over det mest konkrete.

Kirkerummet og kosmos

Inde i kirkerummet er dette potentiale ved arkitektur taget endnu mere kraftfuldt i brug. De arkitektoniske virkemidler er stærkere, og det er atmosfærerne derfor også. Fra den lavloftede foyer træder man ind i det kubiske kirkerum, der løfter sig dramatisk over én. Et enkelt rum med store rå teglstensflader, dagslys, der falder ind fra flere åbninger i kuben, og et diagonalt placeret liturgisk møblement. Rummet virker sakralt, og det gør det, fordi vort sind igen stemmes til et andet leje. Som i de romanske landsbykirker er gulvets tegl lagt direkte i sand. Det knaser under fødderne på én og forstærker lyden af ens skridt i det store, tæt omsluttende rum. Som i de middelalderlige katedraler kan det vække fornemmelse af at være lille i relation til noget større.

”Arkitekturen synliggør Jordens bevægelse om Solen, og dér på kirkebænken bliver det direkte fornembart, at vi bor på en kugle i et enormt og evigt dynamisk kosmos.”

Ikke mindst lyset gør Nørrelandskirken til det levende og betagende kunstværk, den er. Bag alteret åbner kubens sig i et smalt vindue fra gulv til loft, og dagslyset vælder ind langs det grove murværk. På solrige dage tegner solen skarpe stråler på muren og får de ujævne teglstensflader til at vibrere. Andre dage står et køligere gråvejrslis ind på teglen, og atter andre dage flimrer lyset på muren i takt med skyernes travle færd over himlen udenfor. Exnerparret har betegnet deres kirker 'lysskulpturer', og rummenes lysindfald er resultatet af målrettet arbejde. Fra kirkebænkene i Nørrelandskirken kan man således sidde og betragte aftegningerne af store atmosfæ-

riske bevægelser på murværket: af regn og sol over Holstebro. I løbet af få minutter kan man også observere, hvordan solstrålerne er vandret hen over murværket. Arkitekturen synliggør Jordens bevægelse om Solen, og dér på kirkebænken bliver det direkte fornembart, at vi bor på en kugle i et enormt og evigt dynamisk kosmos. Nørrelandskirken giver os mulighed for at fornemme os selv midt i Universets rytme. Støttet af den betagende 'kosmiske begivenhed' af regnvand, man måske har betragtet i foyeren, kan altervæggen vække kraftfulde *kosmoserfaringer*: erfaringer af ens egen eksistens i relation til et uendeligt stort fysisk univers.

På altervæggen blander dette levende dagslys sig med dagslys af en helt anden karakter – et lys, der kan give ovennævnte erfaring yderligere dybde. Langs hele kubens kant hentes dagslyset ind i rummet gennem en smal spalte og ledes ned langs murværket, hvor det forekommer at opløse eller dematerialisere det tunge stof. Lyset er bearbejdet, så man ikke længere tydeligt ser bevægelser af skyer, og opnår derved en diffus og abstrakt karakter. Med sin metafysiske kraft kan det vække en fornemmelse af kontakt til noget uden for bygningen eller af et nærvær af 'noget' i rummet. Ad den vej kan det føje lag af meningsfylde og fornemmelser af sammenhængskraft eller måske en art guddommelig orden til de erfaringer af 'det større', de kosmoserfaringer, som altervæggen så magtfuldt evner at vække.

Som værk insisterer Nørrelandskirken på forbindelser mellem den konkrete tilværelse og et større hele. Den peger på menneskelivets og jordklodens deltagelse i et stort, dynamisk kosmos. Kirkebygningen 'siger' ingenting; den lader os mærke det. Man kan selvfølgelig opleve det samme uden for kirken. Solen, himlen og regnen er de samme. Bygningen stimulerer imidlertid det nærvær i os, som gør, at vi bemærker det. Den stimulerer vor sensitivitet, så den blotte konstatering af at være en del af et større fysisk univers kan åbne sig i sin fulde erkendelsesmæssige dybde.

En genuin erfaring af kunst kan være personligt transformerende, hævder filosofen Gadamer (1986, 34). På samme måde som udstillingen *Månen* gjorde den besøgende "svævende" (Bonde, 2018) og for min del efterlod mig gennemstrømmet af varme og

omsorg ved synet af Månen, der efter mit besøg hang over Louisianas p-plads, kan en erfaring af Nørrelandskirken være dybt bevægende. Et værk som Nørrelandskirken kan sætte vor selvforståelse som mennesker i relief og vække ydmyghed. Den kan vække fornemmelser af samhørighed med og følelser for den verden, vi er en del af. Erfaringer af kunstværker kan være så stærke, at de har karakter af åbenbaringer. Almindeligvis er kunsten dog ikke et *quick fix*, men kan langsomt, men sikkert, lære os at se med andre øjne.

”Men følelser er også forstående, minder æstetikken os om. De kan forme viden af en type, som snarere har karakter af indsigt.”

Kunstens aktualitet i klimadebatten

Det hævdes jævnligt, at følelser må holdes ude af debatter. Hvis vi skal komme nogen vegne, må vi holde os til konkrete (videnskabelige) fakta. Den holdning kommer også til udtryk i klimadebatten. Kampagner, der betjener sig af dommedagsscenerier for at vække individuel ansvarstagen, kan ganske rigtigt oppiske så megen angst i os, at vi lukker af følelsesmæssigt og ikke magter at forholde os til problemerne. Men følelser er også forstående, minder æstetikken os om. De kan forme viden af en type, som snarere har karakter af indsigt (Jørgensen, 42).

Med evnen til at tænke rationelt kan vi forholde os til klimaforskningens videnskabelige fakta. Beregninger af den globale opvarmnings udvikling og mulige konsekvenser stiller nødvendigheden af menneskelig ansvarstagen og handling tydeligt for os. Men "science alone cannot save us", pointerer økokritikeren Timothy Chandler (2011, 553). Rationelt betragtet ligner det enkelte menneske en ubetydelig brik i et stort puslespil, så hvad skulle netop mit bidrag betyde i klodens store sammenhæng?

Her får kunsten fornyet aktualitet. I mødet med kunstværker, der som Nørrelandskirken og månekunstværkerne på Louisiana sæt-

ter sine kræfter ind på at bringe os i kontakt med kosmos, løftes vi ud over os selv og gives mulighed for at fornemme os selv som en del af en større orden. En sådan erkendelse kan aktivere de følelsesmæssige lag, hvorfra ressourcerne til engagement i klimaudfordringerne, ansvarstagen og den fornødne adfærdsændring kan springe.

Litteratur

Bonde, Lisbeth, 'Måneudstilling gør den besøgende svævende'. Anmeldelse i Kristeligt Dagblad, 15. september 2018.

Böhme, Gernot, 'Atmosphäre als Begriff der Ästhetik' / 'Atmosphere as an Aesthetic Concept', in: Daidalos, 1998, vol. 68, pp. 112-15.

-, 'Body, nature, and art', in: The aesthetics of Atmosphere (ed. Jean-Paul Thibaud). Routledge, London/New York, p. 115. Opr. 'Der Leib, die Natur und die Kunst', 1999.

-, 'Architektur und Atmosphäre', Wilh. Fink Verlag, München (2. opl.), 2013, 2006.

Chandler, Timothy, 'Reading Atmospheres: The Ecocritical Potential of Gernot Böhme's Aesthetic Theory of Nature', in: ISLE (Interdisciplinary Studies in Literature and Environment), vol. 18, 3/2011, pp. 553-568.

Gadamer, Hans-Georg, 'Die Aktualität des Schönen: Kunst als Spiel, Symbol und Fest'. Philipp Reclam, Stuttgart, 1986.

Jørgensen, Dorthe, 'Den skønne tænkning: Veje til erfaringsmetafysik. Religionsfilosofisk udmøntet'. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014.

Marschner, Line, 'Åndelige tankstationer', i Kritisk Forum for Praktisk Teologi, 153/2018, pp. 31-40.